

Црквене матичне књиге Историјског архива Београда

у дигиталном окружењу

1) Увод

Црквене матичне књиге су архивска грађа и културно добро. Као прворазредни историјски извор, одлуком Владе Србије 1979. године проглашене су архивском грађом од изузетног значаја¹. После Другог светског рата држава је преузела на себе да пописује новорођене, венчане и умрле становнике, а матичне књиге су однете из цркава, уз обавезу локалних самоуправа да их препишу и потом врате представницима одговарајућих конфесија. Током послератних деценија, уместо враћања црквама, књиге су поверене на чување архивима, где су остале до данашњих дана.

Последњих година, тежњу да се ово културно добро врати у посед цркава исказивали су највиши представници државе Србије, а 2010. године у тој намери потписан је Споразум између Владе Републике Србије и три црквене конфесије². Може се рећи да се архивска струка у највећој мери противи враћању матичних књига црквама³, а за такав став најважнији су следећи аргументи:

1) Архиви су природно место за чување црквених матичних књига као културног добра од изузетног значаја, будући да их је сама држава тако категорисала, истовремено задужујући одговарајуће институције (архиве, музеје, библиотеке...) да се старају о културној баштини;

2) У архивима су обезбеђени оптимални услови чувања и пружања корисницима, а према потреби архивска грађа се може лечити применом одговарајућих метода конзервације и рестаурације. Књиге су највећим делом микрофилмоване и на тај начин трајно сачуване, а грађанима и истраживачима су доступне без ограничења;

¹ Сл. гласник СР Србије бр. 18/1979.

² Споразум су потписали патријарх српски Иринеј и министар за људска и мањинска права, државну управу и локалну самоуправу Милан Марковић у Владимирцима 11. маја 2011. године <www.srbija.gov.rs/vest/152674/potpisan-sporazum-o-vracanju-maticnih-knjiga-spc.php> (21.8.2019)

³ Закључци донети на састанку одржаном у Архиву Србије 12. фебруара 2019. и накнадним консултацијама. Између осталог, у зависности од договора са конфесијама, предложено је да се књиге дигитализују (скенирају и микрофилмују) те да се један примерак достави конфесијама, а да оригинали до даљег остану у архивима.

3) Поставља се питање да ли цркве располажу адекватним простором по архивистичким стандардима за чување и лечење грађе и да ли могу обезбедити несметано коришћење за потребе грађана и научних радника? Могуће је да Архив СПЦ или Београдске надбискупије такве услове могу да обезбеде, али оправдана је сумња да то важи и за парохијске цркве.

Како би спречио, или барем ублажио негативне последице евентуалног враћања матичних књига црквама, од 2013. године Историјски архив Београда спроводи пројекат њихове дигитализације. Он подразумева скенирање књига и израду онлајн базе података, која ће корисницима знатно олакшати приступ траженим информацијама (више у поглављу 3).

У читаоници Историјског архива Београда истраживачи различитог профила, из земље и иностранства, претражују матичне књиге. Најчешћи разлози истраживања су утврђивање породичног порекла и израда генеалогског стабла, провера података за израду монографија и хроника насеља у Србији, као и утврђивање историјских чињеница за научне и публицистичке радове различите тематике.

2) Збирка црквених матичних књига

Збирка црквених матичних књига је једна од највећих и најтраженијих збирки у Историјском архиву Београда. О њеном значају говори податак да се у читаоници Архива, посматрано на годишњем нивоу, око 10% укупног броја истраживача бави проучавањем матичних књига. Уочава се тенденција пораста интересовања за њихово истраживање и повећан број страних истраживача (претежно са немачког говорног подручја и из Мађарске).

Архив је преузео матичне књиге и протоколе у више наврата. Прво преузимање, за које се везује настанак Збирке, извршено је у мају 1968. године од Музеја града Београда – Завичајног музеја Земун. Том приликом преузете су књиге православне и католичке конфесије из Земуна и Бежаније из XVIII и XIX века.

Од децембра 1973. до априла 1974. године преузете су православне матичне књиге цркве Свете тројице из Рипња и манастира Раковица, све из XIX века.

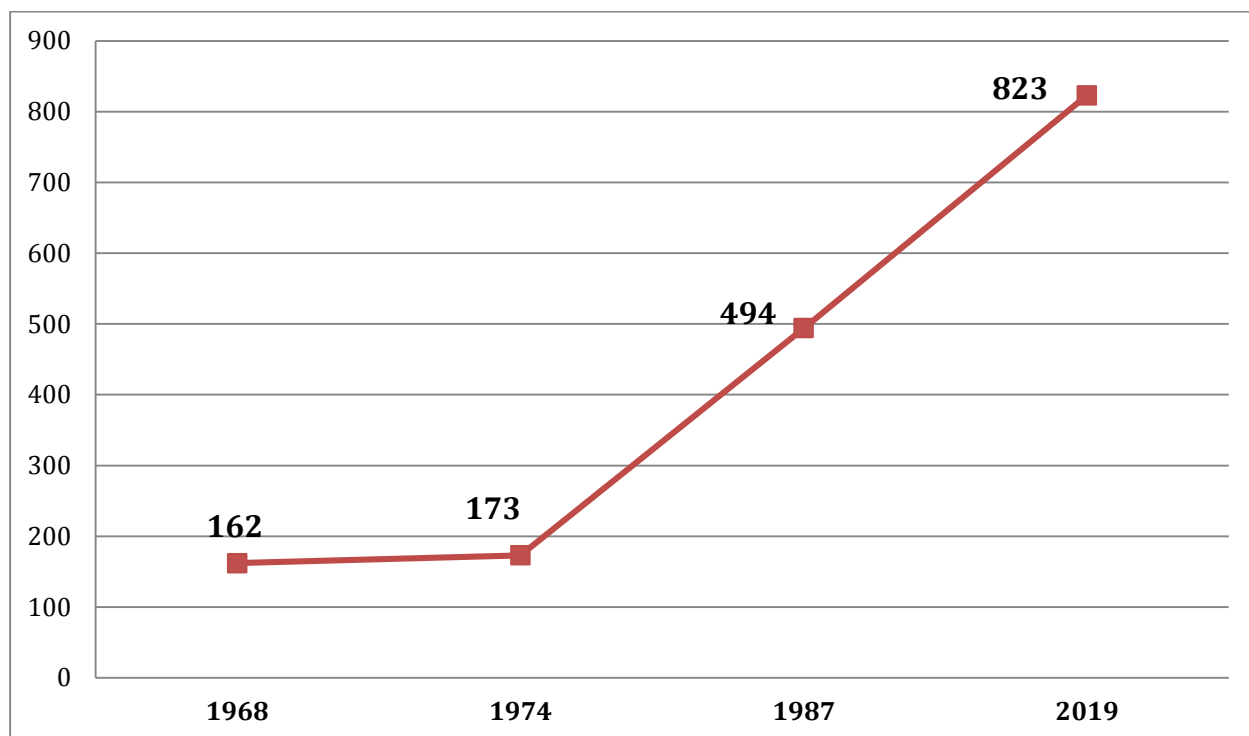
Током октобра и новембра месеца 1987. године од низа општина извршено је преузимање већег броја матичних књига⁴, чиме је Збирка заокружена и на тај начин постала релевантна за цело подручје града Београда. Преузете су православне, католичке,

⁴ Књиге су преузете од скупштина општина Стари град, Савски венац, Палилула, Нови Београд, Звездара, Врачар, Раковица, Барајево, Сопот, Обреновац, Младеновац, Гроцка и Лазаревац.

евангелистичке и јеврејске књиге. У том моменту у Збирци су се налазиле 494 матичне књиге, заједно са регистрима и пописима.

Најскорије преузимање извршено је у мају и јуну 2019. године. Од свих 17 београдских општина преузето је 329 матичних књига, које су старије од 100 година. У овом тренутку Збирка броји 823 матичне књиге. Од тог броја 756 су православне, 59 римокатоличке, 8 јеврејске и 2 евангелистичке књиге.

Графикон 1 – Пораст Збирке црквених матичних књига

У табелама 1-4 приказан је број матичних књига по конфесијама, у општинама у којима су заступљене.

Табела 1 – Православна црква

Р. бр.	ОПШТИНА	БРОЈ КЊИГА
1.	Барајево	54
2.	Вождовац	15
3.	Врачар	20
4.	Гроцка	15
5.	Звездара	38
6.	Земун и околина	148
7.	Лазаревац	79
8.	Младеновац	98
9.	Нови Београд	12
10.	Обреновац	20
11.	Палилула	60
12.	Савски венац	46
13.	Стари град	64
14.	Сурчин	13
15.	Чукарица	1
16.	Раковица	15
17.	Сопот	58
УКУПНО		756

Табела 2 – Католичка црква

Р.бр.	ОПШТИНА	БРОЈ КЊИГА
1.	Врачар	14
2.	Земун	40
3.	Палилула	5
УКУПНО		59

Табела 3 – Јеврејска црквена општина

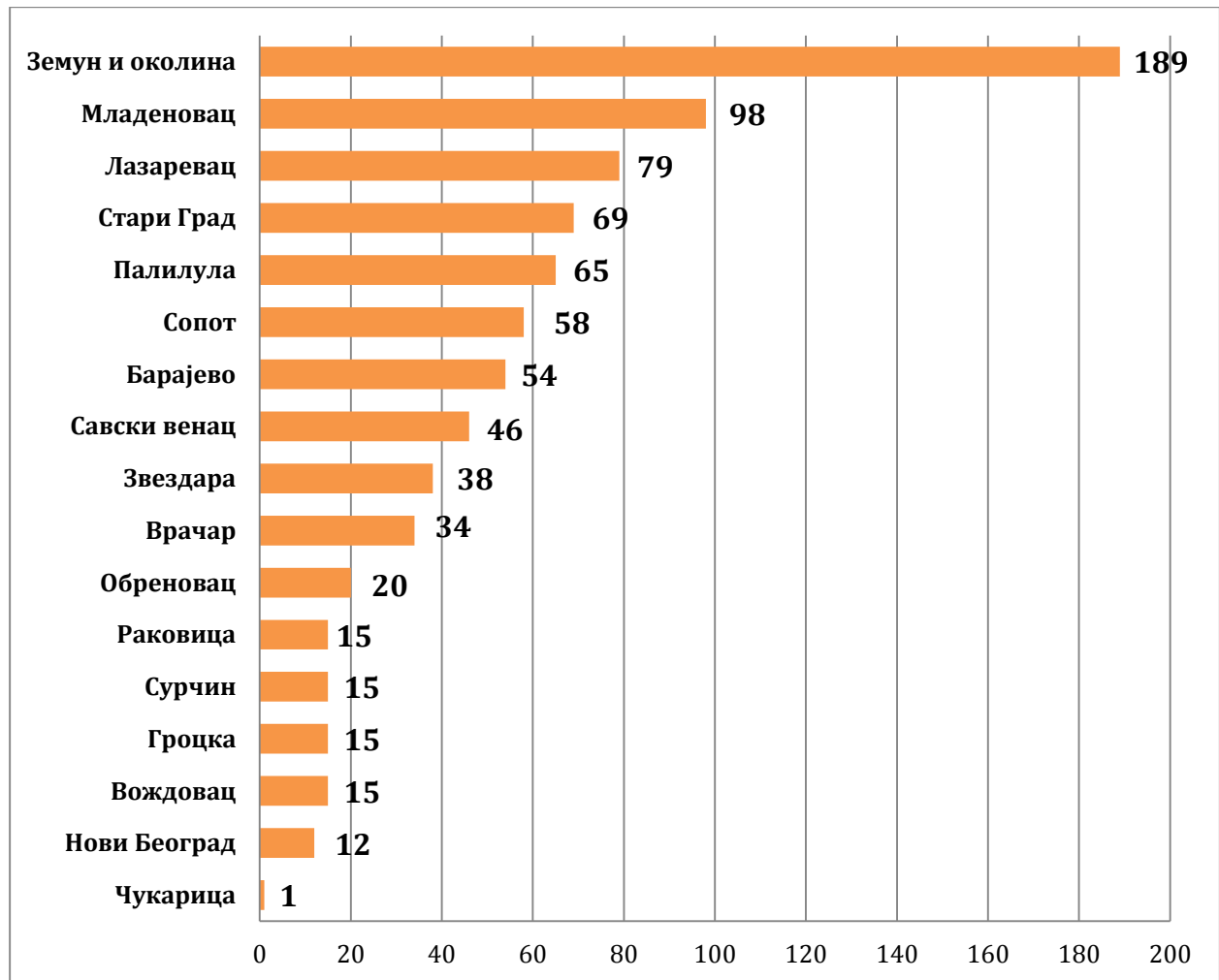
Р.бр.	ОПШТИНА	БРОЈ КЊИГА
1.	Земун	3
2.	Стари град	5
УКУПНО		8

Табела 4 – Евангелистичка црква

Р.бр.	ОПШТИНА	БРОЈ КЊИГА
1.	Сурчин	2
УКУПНО		2

У графикону 2 приказан је укупан број црквених матичних књига по општинама, без обзира на конфесије.

Графикон 2 – Укупан број књига, по општинама

Из приложених табела и графикана може се најбоље видети разноврсност, величина и значај Збирке црквених матичних књига Историјског архива Београда. Управо те одлике довеле су поменути Збирку на врх листе приоритета за дигитализацију у Архиву. Истовремено, њена дигитализација је и велики посао и велика одговорност, као што је увек случај са културним добрима од изузетне важности.

3) Процес дигитализације

Историјски архив Београда је одабрао пут дигитализације као неминован процес у трансформацији архива од традиционалних ка новим начинима комуникације са крајњим корисницима и ка остваривању функције потпуне заштите архивске грађе. У последњој деценији највише времена је утрошено на израду информативних средстава, у за то посебно пројектованим базама података, уз поштовање основних принципа међународног стандарда ИСАД(Г), у структури серије, од општег ка појединачном, односно по нивоима описа од фонда до предмета. За успешну примену информационих технологија у архивистици и конверзију архивске грађе у дигитални облик – скен, архивистичка обрада је постављена као предуслов након кога се радило скенирање и прилагођавање за интеграцију у систем, тј. придруживање елементу описа јединице. Овакво усмерење Архива је у значајној мери олакшало пут до информације, или пак до саме архивске грађе, како запосленима тако и истраживачима. Веб сајт Архива (www.arhiv-beograda.org, објављен у првобитној верзији 2007. године) континуирано прати процесе дигитализације, са тенденцијом да се значајан део дигиталних евиденција и садржаја доступи у онлајн форми.

У поступак дигитализације црквених матичних књига кренуло се имајући у виду, поред претходно наведеног, и да Правилник о дигитализацији културног наслеђа⁵ у члану 4. апострофира да се поред функције заштите и дуготрајног чувања, дигитализација спроводи и ради доступања информација, омогућавања размене истих, повећања броја корисника и увођења нових услуга. Такође, по члану 6. Правилника установа заштите одређује приоритете и обим дигитализације у складу са расположивим критеријумима његовог значаја, стања и очуваности, учесталости и нивоа коришћења, целовитости и обрађености.

Иако је Архив у задовољавајућој мери опремљен рачунарском опремом нисмо поседовали адекватан скенер за дигитализацију књига. Захваљујући успостављеној сарадњи са Музејом Холокауста из Вашингтона 2016. Архиву је дониран скенер за књиге нове генерације BookEye формата А2, а 2018. године смо се опремили и скенером формата А1 од истог произвођача.

Треба нагласити и чињеницу да је Архив од 2015. до 2018. године радио на дигитализацији и поступку онлајн доступања Картоотеке житеља града Београда 1922–1952 (1.009.031 јединица-картона), која припада једном од наших најзначајнијих фондова Управи града Београда, те је одабир Збирке црквених матичних књига као следеће мете за дигитализацију и с тог аспекта био логичан след.

⁵ Службени гласник РС – број 76/2018 од 12.10.2018.

Процес рада подељен је у неколико фаза. Како је претходних година већ извршена дигитализација мањег број црквених матичних књига са општине Стари град, донета је одлука да се у првој фази скенирају и обраде књиге са ужег градског језгра града Београда, уз податак добијен из Читаонице, да се управо оне и највише потражују од стране корисника. Израђен је оквирни план рада, тј. методолошко упутство као интерни акт и извршена ревизија постојећих информативних средстава, којом је установљен тачан број књига по општинама и црквама. Књиге су припремљене за дигитализацију, тј. обрађене уз утврђивање физичких карактеристика, извршена је пагинација и утврђени основни метаподаци који дефинишу сваку књигу: општина; црква; врста (црквена матична књига, регистар протокол итд.); распон година; вера; тип матичне књиге (рођених, умрлих, венчаних); величина; број страна; врста повеза; посебна напомена о специфичности саме књиге или пак о њеном физичком стању које треба третирати. Одређене књиге су подвргнуте конзерваторско-техничким поступцима и поступку поновног корицења и тај поступак је, због своје сложености, још увек у току.

При спровођењу поступка водило се рачуна да се ни под под каквим условима скенирање не врши ако на било који начин доводи до хабања оригиналне архивске грађе и ако се њена безбедност угрожава. Пре почетка рада вршена су пробна снимања, након којих су дате препоруке о техничким параметрима дигитализације. Сам избор опреме омогућио је потпуно испуњење неопходних услова. Књиге су преведене у дигитални облик у адекватној резолуцији 300 дпи у складу са Смерницама за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији⁶, уз вођење протокола о скенирању који прати процес: ИД књиге, датум скенирања, име и презиме особе која је извршила скенирање, име и презиме особе која је извршила контролу итд.

При контроли квалитета утврђивала се:

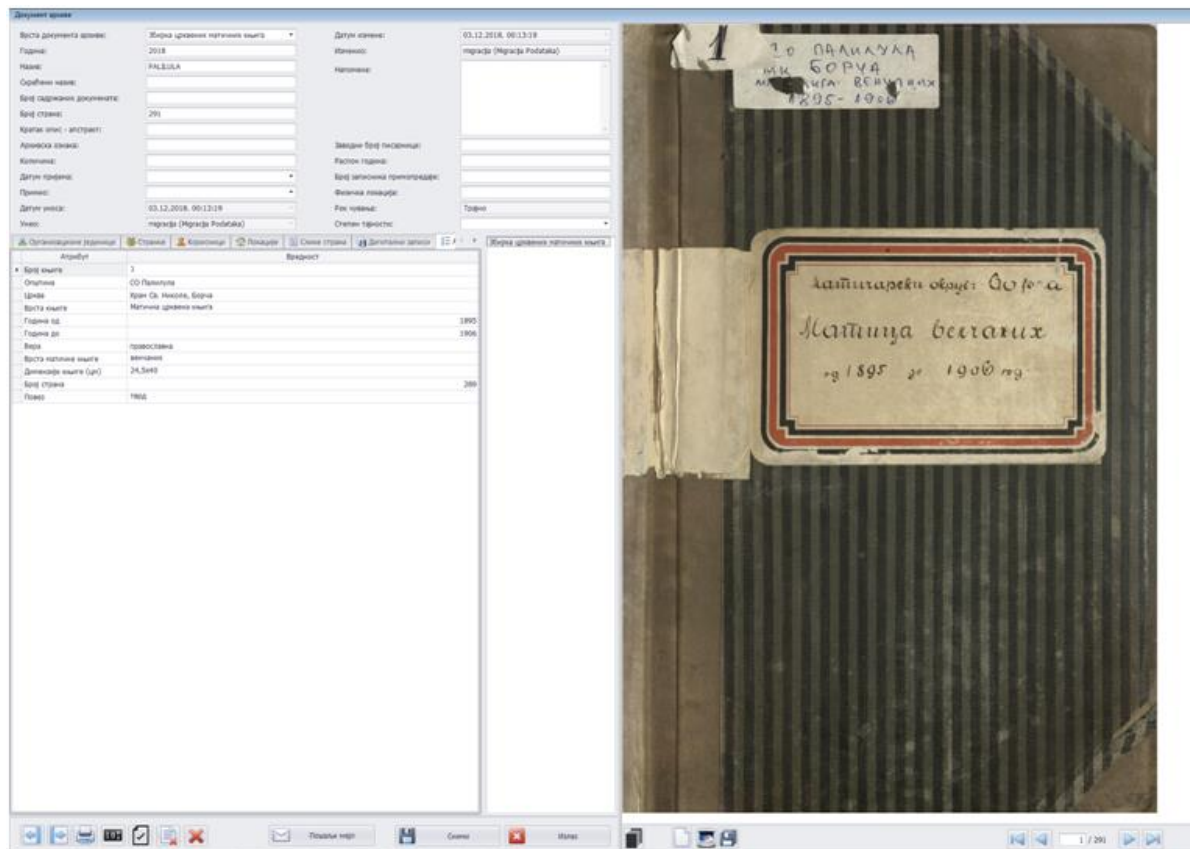
- Целовитост
- Грешка при снимку
- Исправност оријентације
- Обухватност површине записа
- Контрола репродукције боја
- Контрола резолуције ради видљивости детаља.

Одабир програмског решења за унос метаподатака вођен је, између осталог, и потребом да понуђено решење може накнадно послужити и за реализацију нових поступака

⁶ Република Србија, Министарство културе и информисања, септембар 2017, <<http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/smernice-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-u-republici-srbiji.pdf>> (30.8.2019)

дигитализације односно могућност каснијег креирања нових сетова података прилагођених архивској грађи која је предмет дигитализације. Архив је већ био опремљен сториџ системом за складиштење података и уз мастер копију правила се резервна копија базе и скенова.

Слика 1 – екран за унос података и преглед скенираног садржаја

У наредној фази вршено је прилагођавање оригиналних снимака веб форми поступком скалирања, уз задржавање адекватне читљивости и оштрине и обезбеђивање доступности корисницима у онлајн режиму, односно израда адекватног веб решења које ће испунити неопходне услове.

Након спровођења комплетног поступка у сарадњи са спољним сарадницима, корисницима је 1. јануара 2019. преко веб адресе www.digitalni.arhiv-beograda.org/login.php омогућен приступ дигиталном репозиторијуму у својој првој верзији, са тенденцијом његове дораде и допуне новим дигиталним садржајима.

Слика 2 – страница за регистрацију и логовање у систем

Дигитални репозиторијум Историјског архива Београда

Добродошли

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ БЕОГРАДА

Улогујте се

Корисничко име :

Лозинка :

Молимо Вас да се претходно региструјете како бисмо Вам омогућили приступ

[Секретаријат за културу](#)
[Министарство културе и информисања](#)
[Министарство правде](#)

Панорама и ратна сцена заузимања Београда 1621 године - литографија

О репозиторијуму

Дигитални репозиторијум је резултат реализације пројеката подржаних од Секретаријата за културу града Београда, Министарства културе и информисања и Министарства правде у периоду од 2015. до 2018. године.

[деталније](#)

На овај начин испуњен је циљ да је архивска грађа дата на преглед кориснику без доласка у просторије Архива (нарочито важно код осетљивих група корисника који су онемогућени да физички дођу у Архив) али се водило рачуна и да буде испуњен безбедности аспект (онемогућавање преузимања и штампе садржаја и имплементација дигиталног воденог жига према упутству Министарства културе и информисања).

Слика 3 – приказ одабране странице, уз податке о матичној књизи

Дигитални репозиторијум Историјског архива Београда

Приказ документа

Збирка црквених матичних књига

Метаподаци	
Број књиге	1
Општина	СО Стари град
Црква	Саборна црква
Врста књиге	Матична црквена књига
Година од	1816
Година до	1820
Вера	православна
Врста матичне књиге	рођених
Димензије књиге (цм)	23x35
Број страна	403
Повез	мек

The image shows a page from a church register with three entries. Each entry is written in Cyrillic and includes the following information:

- Year and Day:** 1816, 1816, 1818.
- Church:** Свѣта Владимѣрѣцѣ (St. Vladimir's Church).
- Parents:** Names of the father and mother, such as 'Житѣли: Свѣтославъ и Мѣрија'.
- Child's Name:** Names of the newborn children, such as 'Имя: Свѣтославъ'.
- Location:** Београдъ Срѣбскѣ (Belgrade, Serbia).

Дигитализација архивске грађе и њено откривање на вебу је правац рада и размишљања који није ствар тренутног опредељења или тренда и отвара сасвим нову перспективу архивима. То је усмерење које отвара Архив ка кориснику, нуди му на увид део богате ризнице коју поседује и даје идеју да настави са својом радозналошћу. Са друге стране она омогућава услове да се архивска грађа, која је на тај начин репродукована, безбедно складишти и сачува од даљег хабања коришћењем у оригиналном облику. Наравно, дигитализација је скуп подухват, захтева планирање и довољно добру инфраструктуру, захтева стручни рад и знање које архиви често не поседују и захтева дугорочну одрживост

што је у условима у којима функционишу архиви тешко оствариво. Ипак такав страх који објективно постоји у архивској заједници мора се превазићи јер дигитализација пружа шансу да допремо до шире публике и тако побољшамо приступ и заштиту културних ресурса које поседујемо.

Јелена Николић
Владимир Мијатовић